

RYSZARD SZTYCHMILER

PROCESY MAŁŻEŃSKIE – STAN AKTUALNY I PERSPEKTYWY

WSTĘP

Od wiosny 2015 r. wiadomo było, że zaawansowane są prace dwu papieskich komisji, przygotowujących odnowione przepisy do prowadzenia procesów o nieważność małżeństwa. W trakcie tych przygotowań poważne rozważania na ten temat wydał J. Llobell, wybitny profesor prawa kanonicznego w Papieskim Uniwersytecie św. Krzyża w Rzymie, profesor oraz członek Papieskiej Komisji do opracowania uproszczonej procedury przeprowadzania spraw o nieważność małżeństwa¹. Podczas ogólnopolskiej konferencji polskich kanonistów w Gródku nad Dunajcem, odbywającej się w dniach 8-9 czerwca 2015 r., tenże profesor przedstawił niektóre propozycje Komisji. Stwierdził, że w niektórych kwestiach proceduralnych mogą nastąpić poważne zmiany.

Ważne są przepisy dotyczące wszystkich procesów małżeńskich, bowiem różne typy procesów mogą być w różnych miejscach i w różnym czasie pilnie potrzebne. W kanonicznym prawie procesowym wyróżniamy pięć rodzajów procesów małżeńskich. Są to: 1) proces o nieważność małżeństwa; 2) proces o separację małżonków; 3) postępowanie o dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego; 4) postępowanie o deklarację wdowieństwa; oraz 5) postępowanie o rozwiązanie małżeństwa mocą przywileju wiary. Pomimo unormowania różnych wyżej wymienionych procesów, to ten o nieważność małżeństwa zawsze wzbudzał i wzbudza największe zainteresowanie. Te procesy są najczęstszymi sprawami

---

Ks. prof. dr hab. RYSZARD SZTYCHMILER – kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, ul. K. Obiży 1, 10-725 Olsztyn; e-mail: sztyry@uwm.edu.pl

¹ J. LLOBELL, *I processi matrimoniali nella Chiesa*, Roma: Edusc 2015; TENZE, *Los procesos matrimoniales en la Iglesia*, Madrid: Rialp 2014, ss. 430.

prowadzonymi w sądach kościelnych, stanowią ponad 90% wszystkich spraw rozpatrywanych w tych sądach.

Pierwotnie zamierzeniem autora było większą część artykułu poświęcić perspektywom procesów małżeńskich. Jednak po 8 września 2015 r., kiedy to ogłoszono, że 15 sierpnia 2015 r. papież Franciszek podpisał nowe normy regulujące procedurę spraw o nieważność małżeństwa, uległo to zmianie. Papież ogłosił motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (Pan Jezus, łagodny Sędzia)². To, co było dotąd analizowane jako elementy przygotowywanej reformy, stało się prawem ogłoszonym i wkrótce obowiązującym. Zatem w niniejszym artykule więcej będzie analizy aktualnego, ogłoszonego już prawa procesowego, niż postulatów dla przyszłych rozwiązań.

W punkcie pierwszym wskazane zostaną tylko przepisy, jakie regulują postępowanie we wszystkich typach spraw małżeńskich. Zaś w kolejnych punktach krótkiej analizie poddana będzie najnowsza reforma procesu o nieważność małżeństwa (jej kontekst, założenia i podstawowe zmiany) oraz sformułowane uwagi o perspektywie rozwoju praktyki sądowej w tych procesach.

1. NORMY OKREŚLAJĄCE PROCEDURY W RÓŻNYCH SPRAWACH MAŁŻEŃSKICH

Wszystkie sprawy małżeńskie normowane są przepisami zawartymi w księdze VII Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³ Normy ogólne kompetencyjne i proceduralne zawarte są w kan. 1400-1670, a szczegółowe w kan. 1671-1707. Aktualność kanonicznego prawa procesowego z różnych przyczyn jest coraz większa. Przyczynami tymi są zapewne: 1) coraz większa świadomość praw określonych w prawie kanonicznym; 2) rozszerzający się kryzys małżeństwa i rodziny, coraz więcej rozpadających się małżeństw; 3) chęć uregulowania swojego statusu prawnego w Kościele; 4) coraz większa dostępność adwokatów kościelnych i poradni kanoniczno-prawnych.

---

² FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łańciskowo-polski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015.

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984 [dalej cyt. KPK/83].

Wśród norm dotyczących procesów małżeńskich wyróżniamy regulujące: 1) proces o nieważność małżeństwa; 2) proces o separację małżonków; 3) postępowanie o dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego; 4) postępowanie o deklarację wdowieństwa; 5) postępowanie o rozwiązanie małżeństwa mocą przywileju wiary.

1.1. NORMY DOTYCZĄCE PROCESU O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

Poza normami ogólnymi, zawartymi w kan. 1400-1655, w procesach o nieważność małżeństwa stosuje się też szczegółowe normy zawarte w kan. 1671-1691, które w dotychczasowym brzmieniu obowiązują od 27 listopada 1983 r. do 7 grudnia 2015 r., a od 8 grudnia 2015 r. będą obowiązywały w wersji ogłoszonej 8 września 2015 r. w *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Nowe normy będą dalej obowiązywały w łączności z niezmiennymi kanonami zawierającymi normy i zasady procesu ogólnego i spornego (kan. 1400-1655).

Dalej obowiązuje też wydana 25 stycznia 2005 r., z polecenia św. Jana Pawła II, instrukcja *Dignitas connubii*⁴. Jej podstawa i znaczenie, określone zostały w kan. 34 KPK/83 oraz w art. 5 DC. Obowiązuje ona łącznie z kanonami Kodeksu. Zgodnie z instrukcją, rozpatrywanie spraw o nieważność małżeństwa prawie zawsze jest procesem sądowym. Wyjątki są tylko dwa: przypadki oczywiste rozstrzygane dekretem Sygnatury Apostolskiej, oraz administracyjne ustalenie przez proboszcza stanu wolnego nupturienta, zgodnie z art. 5 § 3 DC⁵.

Ponadto, w sprawach tych – od 8 grudnia 2015 r. obowiązuje *Mitis Iudex Dominus Iesus*, na mocy którego wprowadzono kilka istotnych nowości. Norma zawarta w art. 5 § 2 DC, określająca wyjątkowe kompetencje Sygnatury Apostolskiej w odniesieniu do orzekania nieważności małżeństwa w sytuacjach najbardziej oczywistych, została bardzo rozszerzona. Teraz podobne uprawnienie otrzymali wszyscy biskupi diecezjalni.

---

⁴ PONTIFICIUM CONCILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2005 [dalej cyt.: DC].

⁵ LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 319-322; to samo w tejże pozycji opublikowanej w języku włoskim: TENZE, *I processi matrimoniali*.

1.2. NORMY DOTYCZĄCE INNYCH PROCESÓW MAŁŻEŃSKICH

1.2.1. Proces o separację małżonków

Proces o separację małżonków regulowany jest normami zawartymi w kan. 1692-1696. W kan. 1692 ustawodawca dopuszcza trzy drogi ustalania prawa do separacji: 1) droga administracyjna (decyzja podejmowana jest przez biskupa); 2) droga sądowa; 3) za pośrednictwem sądu świeckiego (wyjątkowo)⁶.

1.2.2. Postępowanie o dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego

Odnosnie do postępowania o dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego, to zasadnicze normy zawarte są w kan. 1142 i 1697-1706⁷, a uzupełniające w kan. 1141, 1433, 1442, 1681 oraz w okólniku Kongregacji ds. Dyscypliny Sakramentów z 20 grudnia 1986 r.⁸ Jest to postępowanie administracyjne, podlegające wspomnianej kongregacji⁹. Wyjątkowo może ono być też prowadzone podczas procesu sądowego; jego podstawy prawne i sposób postępowania szeroko opisuje J. Llobell¹⁰.

1.2.3. Postępowanie o deklarację wdowieństwa

Postępowanie o deklarację wdowieństwa reguluje tylko jeden kanon KPK/83 – kan. 1707. Wbrew pozorom, także w czasach współczesnych mogą zachodzić sytuacje, w których stan osoby można oficjalnie ustalić tylko dzięki takiej dekla-

⁶ LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 323-344.

⁷ Wcześniej regulował je dekret *Catholica doctrina* z 1923 r. [SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, Decretum *Catholica doctrina* de processibus in causis dispensationis super matrimonio rato et non consummato (7.05.1923), AAS 15 (1923), s. 389-436], a potem instrukcja *Dispensationis matrimonii* z 1972 r. [TAŻ, *Instructio Dispensationis matrimonii* de quibusdam emanationibus circa normas in processu super matrimonio rato et non consummato servandas (7.03.1972), AAS 64 (1972), s. 244-252].

⁸ CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS, Litterae circulares *De Processu super matrimonio rato et non consummato* (20.12.1986), „Communicationes” 20 (1988), s. 78-84; L. DEL AMO, *Proces do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków: LEX a Wolters Kluwer business 2011, s. 1272-1273 i *Wykaz źródeł cytowanych w komentarzu*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 1869.

⁹ DEL AMO, *Proces do dyspensy*, s. 1272.

¹⁰ LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 361-368, 372-378 i 400-419.

racji. Należy jednak zachować szczególną ostrożność przy jej wydawaniu. Szczegółowe wskazania zawarte są w komentarzach¹¹.

1.2.4. Postępowanie o rozwiązanie małżeństwa mocą przywileju wiary

Przypomnieć wypada rodzaje przywileju wiary, gdyż nie wszystkie wymienione zostały w KPK/83. Pierwszą i najbardziej znaną postacią tego przywileju jest rozwiązanie mocą przywileju pawłowego (kan. 1143-1147) małżeństwa zawartego przez nieochrzczonych, gdy od małżonka który przyjął chrzest odeszła druga strona, pozostająca nieochrzczoną. Postępowanie powinno być prowadzone zgodnie z instrukcją Kongregacji Nauki Wiary *Potestas Ecclesiae* z 2001 r.¹², motu proprio Benedykta XVI *Omnium in mentem* z 2009 r.¹³ oraz *Quaerit semper* z 2011 r.¹⁴

Drugą i trzecią postacią przywileju wiary jest rozwiązanie małżeństwa mocą przywileju piotrowego, ujętego w normach zawartych w kan. 1148-1149, uwzględniających dwie sytuacje małżeństw osób nieochrzczonych, z których jedna przyjmuje następnie chrzest. Pierwszą jest rozwiązanie pierwszego małżeństwa w sytuacji poligamii lub poliandrii (kan. 1148); drugą jest rozwiązanie pierwszego małżeństwa z racji niemożności zamieszkania ze współmałżonkiem nieochrzczonym (kan. 1149)¹⁵.

---

¹¹ Zob. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990, s. 345-347; L. DEL AMO, *Proces w sprawie domniemanej śmierci współmałżonka*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 1281-1282; LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 345-359.

¹² CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimoniali in favorem fidei* (30.04.2001), Civitate Vaticana: Libreria Edirice Vaticana 2001; J. HERVADA, *Rozłączenie małżonków*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 859.

¹³ BENEDICTUS PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10; tekst polski w: „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 5 (333) 2010, s. 13-14.

¹⁴ BENEDICTUS PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Quaerit semper quibus constitutio apostolica Pator Bonus immutatur atque quaedam competentiae a Congregatione de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum ad novum officium de processibus dispensationis super matrimonio rato et non consummato ac causis nullitatis sacrae ordinationis, apud Tribunal Rotae Romanae constitutum, transferuntur* (30.08.2011), AAS 103 (2011), s. 569-571; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł 2*, red. i oprac. M. Sitarz, A. Romanko, U. Wasilewicz [i in.], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013, s. 220-225.

¹⁵ LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 419-420.

Czwartą formą przywileju wiary¹⁶, nieuwzględnioną w KPK/83, jest rozwiązanie małżeństwa ochrzczonych niekatolików, lub gdy jedno jest ochrzczone, na korzyść wiary, jeśli z zawarcia nowego małżeństwa wyniknąć ma większe dobro¹⁷.

Przepisy dotyczące przywileju wiary nie zostały zawarte w prawie procesowym (księga VII), lecz w prawie małżeńskim materialnym (księga IV, kan.1143-1150) oraz w instrukcjach Kongregacji Nauki Wiary¹⁸.

2. NAJNOWSZA (2015 ROK) REFORMA PROCESU O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

W celu lepszego zrozumienia sensu i zakresu franciszkowej reformy procesu o nieważność małżeństwa, najpierw należy przedstawić jej kontekst synodalny, następnie założenia, aby na końcu omówić najważniejsze zmiany, które obowiązują od 8 grudnia 2015 r.

2.1. KONTEKST REFORMY – SYNODY BISKUPÓW W 2014 I 2015 ROKU

Zwołany przez papieża Franciszka na październik 2014 r. nadzwyczajny Synod Biskupów na temat małżeństwa i rodziny stał się impulsem do na nowo ożywionej dyskusji na temat chrześcijańskiej wizji małżeństwa i rodziny. *Relatio synodi* opublikowane jesienią 2014 r. ukazało, jak bardzo spolaryzowane były stanowiska biskupów na temat sakramentalności małżeństwa, jej znaczenia i prak-

---

¹⁶ Tamże, gdzie Llobell tylko tej postaci przypisuje nazwę przywileju wiary (*favor de la fe*).

¹⁷ Udzielania dyspensy na podstawie najwyższej władzy papieskiej rozpoczęto w XVI w. Udzielanie dyspensy od małżeństwa dopełnionego, ale niesakramentalnego rozpoczęto na przełomie XVIII-XIX w., a od 1924 r. dyspensy te zaczęły się częściej pojawiać. Od 1957 r. udziela się dyspensy bez konieczności przyjmowania chrztu przez którąś ze stron. Około 1970 r. wstrzymano ich udzielanie. W 1973 r. wydano pierwsze normy dotyczące dyspens. Dnia 6 grudnia 1973 r. Kongregacja Nauki Wiary wydała instrukcję formułującą wyraźnie tę nową postać przywileju wiary i zezwalającą na dalsze udzielanie dyspensy. Normy te weszły do Schematów Kodeksu z 1980 i 1982 r. Nie znalazły się one jednak w ostatecznej redakcji KPK/83, jako – według H. Flattena – jeszcze nie całkiem dojrzałe. Zob. SIGNATURA APOSTOLICA, *Dichiarazione sulla giurisdizione della Chiesa riguardo al matrimonio celebrato tra due acattolici, battezzati, o no* (28.05.1993), „*Ius Ecclesiae*” 6 (1994), s. 366, potwierdzone w normach *Potestas Ecclesiae* z 2001 r.

¹⁸ LLOBELL, *Los procesos matrimoniales*, s. 420-430. Dokładnie opisuje on tę procedurę.

tycznych skutków, jak bardzo ciążyło przeładowanie danymi socjologicznymi, które jakby miały decydować o aktualnym nauczaniu Kościoła¹⁹. Wskutek tego jedni wyrażali obawę, że Synod odejdzie od prawowiernego nauczania Kościoła oraz uleganie naciskom laickiej i antymałżeńskiej ideologii²⁰. Inni twierdzili, że postawa ojców synodalnych to głos rozsądku i troski w obliczu rzeczywistych trudności, z jakimi mierzy się dziś chrześcijańskie małżeństwo i rodzina. Druga część tego maratonu synodalnego, czyli nadesłane do Stolicy Apostolskiej uwagi poszczególnych konferencji biskupów z całego świata²¹ oraz opracowany na ich podstawie (w czerwcu 2015 r.) dokument roboczy na synod w październiku 2015 r., bardziej ukazywały konieczność wierności nauce Kościoła²². Wyrazem wielkiej odpowiedzialności biskupów była sesja zwyczajna Synodu Biskupów obradującego w Rzymie w dniach 4-25 października 2015 r., która wykazała, że biskupi porozumieli się w wielu kwestiach i bardziej trzymali się nauczania Kościoła, niż to miało miejsce podczas synodu w 2014 r.²³ Nie zmienia tego fakt, że dalej pozostały kwestie sporne, niewyjaśnione, w których aż jedna trzecia ojców synodu miała odrębne zdanie²⁴. Dnia 8 kwietnia 2016 r. Ojciec św. Franciszek ogłosił posynodalną adhortację apostolską o małżeństwie i rodzinie *Amoris laetitia*²⁵. Jej sformułowania częściowo wykazują, że papież Franciszek z jednej strony trzyma się tradycyjnej nauki o nierozzerwalności małżeństwa, a z drugiej – pozwala bardziej liczyć się z subiektywnym sumieniem wiernych.

Można było spodziewać się, że podczas wsłuchiwanie się papieża w głosy biskupów z całego świata, nie będą podejmowane istotne decyzje dotyczące małżeństwa. Wymaganie takie wynika ze znaczenia Kolegium Biskupów oraz coraz

---

¹⁹ Relacje abp. S. Gądeckiego (przewodniczącego KEP), ks. prof. J. Mariańskiego (wybitnego socjologa religii) oraz ks. prof. R. Sztuchmilera o aktualnym Synodzie Biskupów, wyrażone podczas Ogólnopolskiej Konferencji Dogmatyków w Bydgoszczy w dniach 21-23 września 2015 r.

²⁰ Opinie na ten temat zob.: <http://www.fronda.pl/t/instrumentum-laboris,39988.html> [dostęp: 28.11.2015].

²¹ <http://ekai.pl/wydarzenia/watykan/x90411/instrumentum-laboris-synodu-o-rodzynie-w-jezykach/> [dostęp: 27.11.2015].

²² <http://gosc.pl/doc/2559333.Instrumentum-laboris-przed-synodem-nt-rodz> [dostęp: 28.11.2015].

²³ Zob. pełny tekst dokumentu końcowego Synodu Biskupów z 2015 r.: <http://kosciol.wiara.pl/doc/2213827.Relacja-III-Nadzwyczajnego-Synodu-Biskupow/11> [dostęp: 28.11.2015].

²⁴ Zob. tamże, na końcu dokumentu.

²⁵ FRANCISZEK, *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia” o miłości w rodzinie* (19.03.2016), tłum. Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, Kraków: Wydawnictwo M 2016.

większego uwzględniania kolegialności biskupów w kierowaniu Kościołem²⁶. Tym razem stało się jednak inaczej. Na początku „Zasad proceduralnych” zamieszczonych na końcu *Mitis Iudex Dominus Iesus* papież powołał się na III Nadzwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, które odbyło się w październiku 2014 r. i zasygnalizowało trudności wiernych w dotarciu do trybunałów Kościoła. Papież ogłosił nowe przepisy procesowe już przed drugą częścią obrad (Synod w 2015 r.) na temat małżeństwa i rodziny oraz przed adhortacją *Amoris laetitia*.

2.2. OGŁOSZENIE LISTU APOSTOLSKIEGO MOTU PROPRIO *MITIS IUDEX DOMINUS IESUS*

Dnia 8 września 2015 r., a więc niecały miesiąc przed rozpoczęciem Synodu Biskupów w 2015 r., papież Franciszek ogłosił motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, zmieniające m.in. kanony KPK/83, dotyczące procesów o nieważność małżeństwa. Już dnia 15 sierpnia 2015 r. podpisał on dwa akty normatywne (jeden dla Kościoła łacińskiego i jeden dla Kościołów Wschodnich), poprzez które dokonał reformy kanonicznych procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Pierwszy dokument – *Mitis Iudex Dominus Iesus* – dotyczy zmian w Kodeksie obowiązującym w Kościele łacińskim. Paralelny dokument wprowadza zmiany w Kodeksie Katolickich Kościołów Wschodnich²⁷. Do obu dokumentów papieskich dołączone są dodatkowe *Zasady postępowania w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*²⁸.

W *Mitis Iudex Dominus Iesus* papież zmienił treść kan. 1671-1693 KPK/83, zawierających normy specjalne do procesu o nieważność małżeństwa²⁹. Nie zmienił jednak żadnych norm ogólnych prawa procesowego, zawartych w części II i III księgi VII KPK/83, określających ogólne zasady procesowe oraz nomy wspólne dla procesów spornych. Może to być uznawane za przejaw niedopraco-

²⁶ Zob. kan. 342-343 i 347 § 1 KPK/83; T. ROZKRUT, *Instytucja Synodu Biskupów w Kościele posoborowym (studium historyczno-prawne)*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2010, s. 48-82, 136-154, 161-200.

²⁷ FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst łacińsko-polski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015, s. 47-75.

²⁸ Tamże, s. 34-45 i 76-87.

²⁹ Tamże, s. 16-33.

wania tej reformy. Zmiany wprowadzone przez papieża Franciszka są poważne i obowiązują od 8 grudnia 2015 r. W części pierwszej *Mitis Iudex Dominus Iesus* papież przedstawił okoliczności historyczne wydania dokumentu i jego założenia doktrynalne³⁰. Zaś w części drugiej, sformułował 8 podstawowych założeń prawnych, które przyświecały dziełu reformy³¹ i wydał nowe normy dla procesu o nieważność małżeństwa.

2.3. ZAŁOŻENIA REFORMY PAPIEŻA FRANCISZKA

Papież w *Mitis Iudex Dominus Iesus* przedstawił założenia doktrynalne i prawne reformy procesu. W odniesieniu do założeń doktrynalnych postanowił³²:

1) wszystkie instytucje Kościoła powinny dążyć do tego, aby przekazywać łaskę Bożą oraz stale sprzyjać dobru wiernych;

2) reforma miała zostać przygotowana i ma być realizowana „z pełnym poszanowaniem zasady nierozzerwalności węzła małżeńskiego”;

3) reforma wynika z zadania Kościoła polegającego na „ochronie jedności w wierze i w dyscyplinie dotyczącej małżeństwa”;

4) bodźcem do przeprowadzenia tej reformy jest ogromna liczba wiernych, którzy odwracają się od struktur Kościoła wskutek m.in. moralnego oddalenia; a „miłość i miłosierdzie wymagają, aby Kościół jak matka stał się bliski swoim dzieciom, które czują się odłączone”;

5) opublikowane przepisy „nie mają na celu faworyzowania nieważności małżeństwa, ale przyspieszenie procesów, jak również ich uproszczenie”;

6) sprawy o nieważność małżeństwa mają być dalej „rozpoznawane na drodze sądowej, a nie administracyjnej [...] przede wszystkim dlatego, że wymaga tego konieczność zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła”.

W kolejnej części *Mitis Iudex Dominus Iesus* papież sformułował 8 podstawowych założeń prawnych, które przyświecały dziełu reformy i mają być jej istotnymi elementami. Skróceniowo można przedstawić je następująco:

1) jeden wyrok stwierdzający nieważność jest prawomocny i podlega wykonaniu. Wypada zaznaczyć, że to tytułowe sformułowanie nie jest zbyt szczęśliwe, gdyż nie zawsze będzie ono realizowane. Bowiern tak strony, jak i obrońca węzła małżeńskiego dalej mają prawo apelowania od wyroku i wtedy wyrok nie staje się

³⁰ Tamże, s. 6-11.

³¹ Tamże, s. 11-15.

³² Poniższe cytaty pochodzą z tego dokumentu.

od razu prawomocny. Lepiej byłoby to założenie nazwać: „znosi się obowiązkowe kierowanie sprawy do trybunału drugiej instancji”;

2) w pierwszej instancji możliwe jest „ustanowienie sędziego jednoosobowego”, ale wtedy winien on być duchownym, a biskup „winien zagwarantować, że nie dojdzie do jakiegokolwiek formy laksyzmu”;

3) biskup diecezjalny w sposób wyraźniejszy winien działać jako pierwszy sędzia dla wiernych swojej diecezji. Dlatego w razie potrzeby winien on osobiście „zainicjować odmianę struktur kościelnych” oraz nie pozostawiać urzędowi kuralnym funkcji sędziowskiej w zakresie małżeństw. Władza sędziowska biskupa będzie szczególnie widoczna przy rozpatrywaniu spraw, w których istnieją „ewidentne przesłanki nieważności”;

4) możliwość procesu bardziej skróconego. Oprócz usprawnienia zwyczajnego procesu małżeńskiego oraz dalej obowiązującego procesu opartego na dokumentach, ustanawia się nową formę procesu skróconego – do zastosowania w sprawach, w których istnieją „ewidentne przesłanki nieważności”, w których skarga o nieważność małżeństwa jest poparta szczególnie oczywistymi argumentami. Aby jednak ta forma nie zagroziła zasadzie nierozzerwalności małżeństwa, sędzią w takim procesie ma być osobiście biskup diecezjalny, który winien dać gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie kościelnej;

5) należy przywrócić (lub ułatwić) możliwość apelacji do Stolicy Metropolitalnej. kompetencja głowy prowincji kościelnej jest wymownym znakiem synodalności w Kościele. Jest to szczególnie wezwanie (założenie V) do tych, którzy dotąd nie korzystali z tej możliwości. Jednak należy także zachować możliwość apelacji do Trybunału Roty Rzymskiej (założenie VII).

6) konferencje biskupów winny wspomagać biskupów we wprowadzaniu wspomnianych zmian, przybliżania sędziów do wiernych, w stosowaniu reformy procesu małżeńskiego oraz uszanować prawo biskupów do organizowania władzy sędziowskiej we własnych Kościołach partykularnych. Winny one też zadbać o „sprawiedliwe i godne wynagrodzenie pracowników sądów” i w miarę możliwości o bezpłatne procesy;

7) równoległe papież wydał oddzielne przepisy reformujące procesy małżeńskie w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich³³, podał nową treść kan.

---

³³ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2002 [dalej cyt.: KKKW].

1357-1377 KKKW oraz zapowiedział nowelizację prawa obowiązującego Rotę Rzymską;

8) po przedstawieniu powyższych zasad prawnych, po nich nowych norm kodeksowych papieża Franciszka, na końcu *Mitis Iudex Dominus Iesus* dołączone zostały *Zasady proceduralne rozpatrywania spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, zawierające wskazania szczególne³⁴.

2.4. PODSTAWOWE ZMIANY W NOWYCH KANONACH

Papież postanowił, „że Księga VII Kodeksu Prawa Kanonicznego, Część III, Tytuł I, Rozdział I – Sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa (kan. 1671-1691), z dniem 8 grudnia 2015 r. zostaje w całości zastąpiona” nową treścią tych kanonów. Kanony te zostały ułożone również w 7 artykułach, podobnie jak to było w dotychczasowym rozdziale I, lecz niektóre otrzymały inne nazwy, co świadczy o zmianie akcentów i treści. W nowym brzmieniu są to następujące artykuły: art. 1 – właściwość sądu i trybunały, art. 2 – prawo zaskarżenia małżeństwa (bez zmian), art. 3 – wprowadzenie i instrukcja sprawy, art. 4 – wyrok, środki jego zaskarżenia oraz wykonanie, art. 5 – proces małżeński skrócony przed biskupem, art. 6 – proces oparty na dokumentach (bez zmiany), art. 7 – normy ogólne (bez zmiany).

W nowych kanonach niektóre sformułowania pozostały nie zmienione, więc nie będą tu prezentowane. Wskazane zostaną tylko te, które od 8 grudnia 2015 r., także w polskiej rzeczywistości, mają największe znaczenie. Nie będą analizowane także zamieszczone na końcu motu proprio *Zasady proceduralne rozpatrywania spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, bowiem analiza wszystkich nowych norm wymaga odrębnego, szerszego opracowania.

Odnosnie do art. 1 – właściwość sądu i trybunały, należy zauważyć, że treść dotychczasowego kan. 1673 została zmodyfikowana i umieszczona w kan. 1672³⁵: „W sprawach o nieważność małżeństwa, które nie są zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, właściwe są: 1° trybunał miejsca, w którym małżeństwo zostało zawarte; 2° trybunał miejsca, w którym jedna ze stron lub obie strony mają stałe lub tymczasowe zamieszkanie; 3° trybunał miejsca, w którym faktycznie trzeba

³⁴ Zasady te zawarte zostały w 21 artykułach. Artykuły 7-21 podzielone zostały na sześć tytułów, nazwanych odpowiednio do artykułów 1-6, w których zawarte zostały no kanony 1671-1690 KPK/83.

³⁵ Wielu (np. na konferencjach kanonistów w dniach 21.10, 5.11 i 26.11.2015 r.) wyraża żal, że treści podobnych do dotychczasowych nie pozostawiono w tych samych numerach kanonów.

będzie zebrać większość dowodów”. Numer 1° i 3° pozostały bez zmian, zaś w numerze 2° połączono dwa tytuły kompetencji (2 i 3) z dotychczasowej normy i złagodzone wymagania. Od 8 grudnia 2015 r. można zgłaszać skargę w każdym sądzie, na terenie działania którego choćby jedna strona będzie miała stałe lub tymczasowe zamieszkanie. Zgodnie z kan. 102 § 2 KPK/83, tymczasowego zamieszkania nie jest tak trudno nabyć (wystarczy zamiar przebywania przez 3 miesiące). Dobrze będzie, jeśli kryterium wyboru kompetentnego sądu będzie rzeczywiście bliskość trybunału dla stron i świadków, by nie musieli oni ponosić dużych kosztów uczestniczenia w procesie³⁶, a nie łatwość uzyskania wyroku o nieważności w niektórych diecezjach. Konieczność uzyskiwania zgody oficjała strony pozwanej zabezpieczała przed nadużyciami bezpodstawnego podejmowania spraw przez sądy faktycznie nieuprawnione, gdzie strona upozorowała podległość wybranemu sądowi³⁷.

Nowy kan. 1673 obejmuje normy zawarte dotąd w niektórych normach procesu ogólnego (kan. 1419-1421, 1423-1426 KPK/83), ale podaje też nowe rozwiązania. Ustawodawca w kanonie tym szerzej dopuszcza sędziów świeckich. Na podstawie § 3 umożliwiono, by w skład trzyosobowego kolegium wchodziło dwóch sędziów świeckich (mężczyzn lub kobiet). Dalej mają oni być mianowani przez biskupa diecezjalnego, mieć odpowiednie wykształcenie i przymioty. Tylko przewodniczącym składu winien być zawsze duchowny. Należy rozumieć, że także stały diakon. Takie rozwiązanie może być szczególną pomocą w krajach borykających się z brakiem duchowieństwa, a także szerzej udostępnić pracę sądową świeckim absolwentom prawa kanonicznego. Zgodnie z kan. 1421 § 2 KPK/83, dopuszczono, aby konferencja biskupów zezwoliła, by w trzyosobowym składzie orzekającym mógł być jeden sędzia świecki³⁸. Konferencja Episkopatu Polski dotąd takiej zgody nie udzieliła. Jednak na podstawie nowego kan. 1673 nie jest wymagana zgoda konferencji biskupów do mianowania przez biskupa sędziów świeckich do spraw o nieważność małżeństwa.

Dalej zasadą pozostaje, że „sprawy o nieważność małżeństwa zastrzeżone są dla sądu w składzie trzyosobowym” (§ 3). Powstała jednak możliwość powierza-

---

³⁶ Zob. P. MAJER, *Wywiad dla KAI* (18.09.2015), zob. <http://www.stacja7.pl/article/8753/Kanonista+o+papieskiej+reformie+proces%C3%B3w+ma%C5%82%C5%BCe%C5%84skich> [dostęp: 28.09.2015].

³⁷ obrońca węzła małżeńskiego z USA przed laty wprost prosił o poważne traktowanie opiniowania słuszności żądania innego sądu o zgodę na prowadzenie sprawy; były bowiem liczne nadużycia. O różnym podejściu biskupów do sprawy uznawania nieważności małżeństw świadczy też debata na Synodach Biskupów w latach 2014 i 2015.

³⁸ Sędzia taki może brać udział we wszystkich typach spraw, nie tylko w sprawach małżeńskich.

nia takiej sprawy sędziemu jednoosobowemu, zamiast trzyosobowemu kolegium. Z przepisu tego będzie mógł skorzystać biskup, jeżeli w jego diecezji lub w sąsiednim trybunale, nie ma możliwości ustanowienia sądu kolegialnego. Zatem od 8 grudnia 2015 r. – w sytuacjach wyjątkowych – biskup może powierzać orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa jednemu sędziemu, którym jednak zawsze winien być duchowny (§ 3). Może to być znaczącym usprawnieniem, ale przy założeniu, że do takiej funkcji biskupi będą wyznaczać tylko sędziów o wysokich kwalifikacjach prawnych i moralnych. Jednoosobowy sędzia zasadniczo posiada kompetencje, jakie przysługują kolegium, przewodniczącemu lub ponensowi. Tam, gdzie to jest możliwe, sędzia jednoosobowy winien dobrać sobie dwóch asesorów zatwierdzonych przez biskupa, o nieskazitelnym charakterze, specjalizujących się w naukach prawnych lub społecznych (§ 4). Jednak ewentualna apelacja od wyroku wydanego przez sędziego jednoosobowego musi być w drugiej instancji zawsze rozpatrywana przez trybunał kolegialny (§ 5).

W odniesieniu do art. 3 i 5 – wprowadzenie i instrukcja sprawy, proces zwykły czy skrócony przed biskupem, należy podkreślić następujące zmiany. Zgodnie z nowym kan. 1676 § 2, sędzia winien swoim dekretem zdecydować, „czy sprawa ma być rozpatrzona w procesie zwykłym, czy w procesie skróconym, według kan. 1683-1687”. Na podstawie tych nowych kanonów procesem skróconym można rozpatrywać i orzekać tylko w sprawach, w których przedstawione dowody w sposób oczywisty wskazują na nieważność małżeństwa.

Zaskakującą nowością jest to, iż w tego rodzaju sprawach ma orzekać nie sąd, ale biskup diecezji. Zazwyczaj bowiem wykonuje on władzę sędziowską poprzez swojego wikariusza sądowego (oficjała) i sędziów. Dotychczasowe przepisy sugerują nawet wprost, by biskup osobiście nie angażował się w sprawowanie władzy sędziowskiej. Odtąd ma być inaczej, bowiem sam biskup, zamiast sądu, będzie mógł wydać orzeczenie o nieważności małżeństwa. Może to uczynić po przeprowadzeniu procesu skróconego, jeśli wikariusz sądowy przyjmując sprawę uzna, że taki sposób procedowania będzie korzystniejszy. Co więcej, w nowym kan. 1683 papież Franciszek postanowił, że „jedynie do biskupa diecezjalnego należy orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa w procesie skróconym, ilekroć: 1° roszczenie zostało złożone przez obydwójce małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego; 2° zaistniałe okoliczności faktyczne i osobowe, poparte zeznaniami lub dokumentami, nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania lub dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność”. Do prowadzenia procesu skróconego oba warunki winny być spełnione łącznie.

W procesach skróconych formalności procesowe mają być ograniczone do minimum. Dowody – jeśli to możliwe – winny być zbierane w ramach jednego posiedzenia sądu. Nie będzie się tym zajmował osobiście biskup, ale w jego imieniu uczyni to instruktor sprawy.

Zgodnie z kan. 1684, skarga powodowa, która ma rozpocząć proces skrócony, oprócz wymagań wymienionych w kan. 1504 winna: „1° przedstawić krótko, całościowo i jasno fakty, na których opiera się roszczenie; 2° wskazać dowody, które mogłyby być natychmiast zebrane przez sędziego, 3° zawierać w załączeniu dokumenty, na których opiera się roszczenie”.

Choć proces skrócony nazwany jest procesem wobec biskupa, to jednak w kan. 1685 postanowiono, że to „wikariusz sądowy powołuje instruktora i asesora w danej sprawie oraz „wzywa wszystkich, którzy powinni wziąć udział, na posiedzenie, które winno odbyć się w ciągu trzydziestu dni, zgodnie z kan. 1686”. Według tej normy, instruktor w miarę możliwości „winien zebrać dowody podczas jednego posiedzenia i wyznaczyć termin piętnastu dni na przedstawienie uwag na korzyść węzła oraz wniosków obrończych stron”, jeżeli takie zgłoszono.

Po zebraniu dowodów i wypowiedzeniu się obrońcy węzła, biskup powinien zapoznać się z aktami sprawy (kan. 1687). Jeśli nie został on przekonany o nieważności małżeństwa, może zdecydować o przekazaniu sprawy do zwykłego procesu. Natomiast jeśli w oparciu o analizę akt biskup zyska moralną pewność co do nieważności małżeństwa, po zasięgnięciu opinii instruktora oraz doradcy zwanego asesorem, powinien on wydać wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa. Dekret lub wyrok biskupa powinien zostać natychmiast notyfikowany stronom oraz obrońcy węzła. Czas procesu skróconego od chwili zwołania wszystkich uczestników do wydania wyroku, przy bardzo szybkim procedowaniu³⁹, może wynieść nawet około 45 dni. Praktycznie jednak, doliczając czas na redagowanie pism procesowych i korespondencję, będzie on wynosił około 2-3 miesięcy. Od wyroku w procesie skróconym także możliwa jest apelacja – w normalnym trybie.

Art. 4 zawiera normy dotyczące wyroku, środków jego zaskarżenia oraz wykonania. Bardzo poważną zmianą jest rezygnacja z dotychczasowego wymogu, by pierwsze orzeczenie nieważności małżeństwa musiało być potwierdzone decyzją trybunału apelacyjnego. Jest to odejście od obowiązkowej dotąd dwuinstancyjności. „Warto przypomnieć, że ta zasada została w 1741 r. wprowadzona przez Benedykta XIV wobec nadużyć w orzekaniu nieważności małżeństwa przez sądy kościelne w Polsce. Wtedy także pojawił się urząd obrońcy węzła, którego zadaniem jest przedstawianie argumentów sprzeciwiających się orzekaniu nieważno-

³⁹ Np. przy wyznaczaniu (za zgodą stron procesu) krótszych terminów, szybkim wypowiedzeniu się i ekspresowym dostarczaniu pism przez posłańca.

ści”⁴⁰. Od 8 grudnia 2015 r. sąd który wydał wyrok, nie przesyła akt do trybunału II instancji, jeśli żadna ze stron w terminie 15 dni nie odwołała się od wyroku. Wtedy wyrok I instancji staje się prawomocny (kan. 1679⁴¹), a strony, po otrzymaniu dekretu wykonawczego biskupa lub oficjała, będą mogły zawrzeć nowe małżeństwa. W końcowych uwagach postanowiono, że przepis kan. 1679 ma być stosowany w stosunku do wyroków stwierdzających nieważność małżeństwa opublikowanych począwszy od 8 grudnia 2015 r. Jeśli jednak obrońca wężła lub małżonek, który czuje się pokrzywdzony wyrokiem I instancji, wniesie apelację, sprawa będzie rozpatrywana także w II instancji. Nowe prawo nakazuje sędziemu, by ten odrzucił apelację, gdy okaże się oczywiste, iż jest ona pozbawiona podstaw i jej celem ma być jedynie przewlekanie postępowania.

Art. 6 i 7, zatytułowane: „Proces oparty na dokumentach” oraz „Normy ogólne” zawierają normy będące prawie dosłownym powtórzeniem kan. 1686-1691 KPK/83, dlatego nie ma potrzeby ich charakteryzowania.

3. PERSPEKTYWA ROZWOJU PRAKTYKI PROCESÓW O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

Zgodzić się należy z opiniami wyrażonymi przez P. Majera, że obawy rodzą m.in. «wymienione przykładowo, w załączonych do motu proprio „Zasadach”, symptomy „oczywistej” nieważności małżeństwa: brak wiary mogący prowadzić do symulacji konsensu lub błędu w odniesieniu do instytucji małżeństwa, bardzo krótki czas pożycia małżeńskiego, aborcja dokonana dla uniknięcia zrodzenia potomstwa, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie, zatajenie poważnych okoliczności i faktów sprzed zawarcia małżeństwa (bezpłodności, choroby zakaźnej, posiadania potomstwa, dopuszczenia się przestępstwa), powód zawarcia małżeństwa całkowicie obcy małżeńskiej wspólności, przemoc fizyczna w celu wymuszenia zgody na małżeństwo, nieoczekiwana ciąża kobiety, dysfunkcja psychiczna potwierdzona dokumentacją lekarską». Z praktyki sądowej wiadomo bowiem, że nie w każdym przypadku, gdy w skardze podano nawet drastyczne okoliczności, proces prowadzi do wyroku stwierdzającego nieważność⁴².

⁴⁰ MAJER, *Wywiad dla KAI*.

⁴¹ „Wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, po upływie terminów ustalonych w kan. 1630-1633, podlega wykonaniu”.

⁴² Nie można np. ze słabej wiary małżonka w prosty sposób wnioskować o nieważności zawartego przez niego małżeństwa. To samo zastrzeżenie odnieść należy do ciąży,

Dlatego w tych sprawach należy postępować z wielką rozważą, aby nie orzekać pochopnie nieważności małżeństwa tylko na podstawie przesłanek, które w zewnętrznym odbiorze nie fachowców mogą wydawać się ewidentnym symptomem nieważności. Dlatego w tych sprawach jeszcze większa musi być czujność obrońcy węzła i sędziów. „Pospieszne orzekanie nieważności małżeństwa może w szerszej perspektywie przynieść skutki całkowicie odmienne od tych, które były zamierzone przy wprowadzaniu instytucji procesu skróconego”⁴³. Dążenie za wszelką cenę do sprawności postępowania może niekorzystnie odbić się na jakości orzekania w sprawach małżeńskich, i „zamiast być pomocą w rozwiązaniu trudnych spraw, może stać się powodem zgorzienia, a w rezultacie przyczynić się do pogłębienia kryzysu wartości małżeństwa”⁴⁴.

WNIOSKI

Bardzo różne postawy biskupów uwidocznione na Synodzie Biskupów w 2014 r. uzasadniają obawy, że trudno będzie zrealizować w pełni cele postawione przez papieża Franciszka jego reformie procesu o nieważność małżeństwa.

Promulgowanie KPK/83 w językach narodowych, dostępność studiów prawa kanonicznego także dla świeckich, przyczyniły się do większej popularyzacji tego prawa, a w konsekwencji także do łatwiejszego korzystania z uprawnień w nim zawartych. Spowodowało to także śmielsze niż dawniej żądania wyjaśnienia swojej pozycji w Kościele, także poprzez sądowe ustalenia.

Błędem byłoby kierowanie się przez sędziów kościelnych przede wszystkim współczuciem czy nastawienie kościelnego wymiaru sprawiedliwości wyłącznie na pomoc za wszelką cenę tym, którzy znaleźli się w powikłanych sytuacjach małżeńskich. Nie można godzić się na to, aby tego rodzaju „pomoc” świadczona była z podważeniem lub pomijaniem nauki Chrystusa o nierozzerwalności małżeństwa. Kładli na to nacisk w swoim nauczaniu nie tylko ostatni papież – św. Jan Paweł II i Benedykt XVI, ale także sam papież Franciszek w analizowanym motu proprio⁴⁵.

Aby właściwie realizować cele najnowszej reformy, zgodnie z przepisami prawa stosować nowe narzędzia procesowe, należy wymagać wielkiej rzetelności

---

w którą kobieta zaszła przed ślubem albo do krótkiego trwania pożycia małżeńskiego; zob. MAJER, *Wywiad dla KAI*.

⁴³ MAJER, *Wywiad dla KAI*.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

pracowników trybunałów kościelnych, odpowiedzialnej troski biskupów, odpowiedzialności samych wiernych i ich adwokatów. Ustalone przez papieża Franciszka nowe rozwiązania proceduralne będą mogły wtedy stać się wielką pomocą w rozwiązaniu powikłanych spraw wielu wiernych, którzy boleśnie przeżywają małżeńskie niepowodzenia; wtedy Kościół będzie realizował swoją zbawczą misję także poprzez instrumenty prawne; wtedy lepiej uwidoczni się ostateczny cel i uzasadnienie prawa kanonicznego, dobrze wyrażony przez ustawodawcę w ostatnim kanonie KPK/83: „dobro dusz zawsze winno być w Kościele najwyższym prawem” (kan. 1752).

Czas pokaże, czy zamierzenia papieża Franciszka stawiane procesom o nieważność małżeństwa dadzą się w pełni zrealizować. Podnoszona jest obawa, że bazują one na idealistycznym założeniu, że ludzie (także ludzie Kościoła) są idealni, wszyscy prawi, bez skutków grzechu pierworodnego. Potrzeba wielu wysiłków biskupów, sędziów, adwokatów, duszpasterzy i samych zainteresowanych, aby postawione cele reformy dało się zrealizować, aby uniknąć nadużyć i zgorzienia.

Zapewne wkrótce, w wyniku doświadczeń zbieranych po wejściu w życie *Mitis Iudex Dominus Iesus* pojawią się nowe propozycje teoretyczne i praktyczne. Nowe normy zapewne wielokrotnie będą jeszcze przedmiotem debat, jak też wypowiedzi Papieskiej Rady Tekstów Prawnych oraz Sygnatury Apostolskiej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- BENEDICTUS PP. XVI: Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10; tekst polski w: *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 5 (333) 2010, s. 13-14.
- BENEDICTUS PP. XVI: Litterae apostolicae motu proprio datae Quærit semper quibus constitutio apostolica Pator Bonus immutatur atque quaedam competentiae a Congregatione de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum ad novum officium de processibus dispensationis super matrimonio rato et non consummato ac causis nullitatis sacrae ordinationis, apud Tribunal Rotæ Romanæ constitutum, transferuntur (30.08.2011), AAS 103 (2011), s. 569-571; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł 2*, red. i oprac. M. Sitarz, A. Romanko, U. Wasilewicz [i in.], Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2013, s. 220-225.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin; Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2002.

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.
- CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: Normae de conficiendo processu pro solutione vinculi matrimoniali in favorem fidei (30.04.2001), Civitate Vaticana: Libreria Edirice Vaticana 2001.
- FRANCISZEK: List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”, reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio „Mitis et misericors Iesus” reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, tekst łacińsko-polski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015.
- FRANCISZEK: Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia” o miłości w rodzinie (19.03.2016), tłum. Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, Kraków: Wydawnictwo M 2016.
- PONTIFICIUM CONCILIUM DE LEGUM TEXTIBUS: Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2005.
- SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM: Decretum Catholica doctrina de processibus in causis dispensationis super matrimonio rato et non consummato (7.05.1923), AAS 15 (1923), s. 389-436.
- SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM: Instructio Dispensationis matrimonii de quibusdam emanationibus circa normas in processu super matrimonio rato et non consummato servandas (7.03.1972), AAS 64 (1972), s. 244-252.
- SIGNATURA APOSTOLICA: Dichiarazione sulla giurisdizione della Chiesa riguardo al matrimonio celebrato tra due acattolici, battezzati, o no (28.05.1993), *Ius Ecclesiae* 6 (1994), s. 366.

LITERATURA

- DEL AMO León: Proces do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego, [w:] Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków: LEX a Wolters Kluwer business 2011, s. 1272-1281.
- DEL AMO León: Proces w sprawie domniemanej śmierci współmałżonka, [w:] Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków: LEX a Wolters Kluwer business 2011, s. 1281-1282.
- HERVADA Javier: Rozłączenie małżonków, [w:] Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego, edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków: LEX a Wolters Kluwer business 2011, s. 857-866.
- LLOBELL Joaquín: I processi matrimoniali nella Chiesa, Roma: Edusc 2015.
- LLOBELL Joaquín: Los procesos matrimoniales en la Iglesia, Madrid: Rialp 2014.

- PAWLUK Tadeusz: Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. IV: Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990.
- ROZKRUT Tomasz: Instytucja Synodu Biskupów w Kościele posoborowym (studium historyczno-prawne), Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2010.

PROCESY MAŁŻEŃSKIE – STAN AKTUALNY I PERSPEKTYWY

S t r e s z c z e n i e

W punkcie pierwszym artykułu wskazane zostały przepisy, które regulują postępowanie we wszystkich typach spraw małżeńskich: 1) procesie o nieważność małżeństwa; 2) procesie o separację małżonków; 3) postępowaniu o dyspensę papieską od małżeństwa niedopełnionego; 4) postępowaniu o deklarację wdowieństwa; 5) postępowaniu o rozwiązanie małżeństwa mocą przywileju wiary.

W kolejnych punktach poddano krótkiej analizie reformę papieża Franciszka dotyczącą procesu o nieważność małżeństwa, jej kontekst, założenia i podstawowe zmiany. W sprawach tych od 8 grudnia 2015 r. obowiązuje motu proprio papieża Franciszka *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Zawiera ono kilka istotnych nowości. Ogólnie można powiedzieć, że mocą tego dokumentu norma zawarta w art. 5 § 2 instrukcji *Dignitas connubii*, określająca wyjątkowe kompetencje Sygnatury Apostolskiej w odniesieniu do orzekania nieważności małżeństwa w sytuacjach najbardziej oczywistych, została rozszerzona na wszystkich biskupów diecezjalnych.

Warto podkreślić, że także nowe procesy należy prowadzić z pełnym poszanowaniem zasady nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Znosi się obowiązkowe kierowanie sprawy do trybunału drugiej instancji. W pierwszej instancji możliwe jest ustanowienie sędziego jednoosobowego. Papież ustanowił nową formę procesu skróconego, do zastosowania w sprawach, w których istnieją ewidentne przesłanki nieważności.

Na końcu sformułowane zostały uwagi o perspektywie rozwoju praktyki sądowej w tych procesach. Czas pokaże, czy zamierzenia papieża Franciszka stawiane procesom o nieważność małżeństwa dadzą się w pełni zrealizować.

Słowa kluczowe: sąd biskupi, stwierdzenie nieważności małżeństwa, proces skrócony, reforma prawa kanonicznego

MATRIMONIAL PROCEDURES
– THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

S u m m a r y

The first paragraph of the article outlines the regulations that govern all types of matrimonial procedures 1) the procedure for nullity of marriage; 2) the procedure for separation; 3) requests to the Roman Pontiff for the dissolution of a non-consummated marriage; 4) the procedure for the declaration of presumed death of a spouse; 5) the procedure for the dissolution of a marriage in favour of the faith of the party who has received baptism.

The following paragraphs present a brief analysis of the reform introduced by Pope Francis, which concerns the procedure for nullity of marriage, its context, foundations and fundamental changes. From 8 December 2015, the procedure has been regulated by the Pontiff's *motu proprio*, entitled *Mitis Iudex Dominus Iesus*. It contains several important innovations. In short, it could be said that on its basis the regulation described in Art. 5 § 2 of the Instruction *Dignitas connubii* on the special authority of the Apostolic Signatura regarding the nullity of a marriage supported by particularly evident arguments, the said authority was extended to all diocesan bishops.

It is worth pointing out that the new procedures should be carried out with full respect for the indissolubility of the matrimonial bond. The referral of nullity cases to a tribunal of second instance is no longer compulsory. It is possible to appoint a single judge of a tribunal of first instance. The Pontiff also introduced a new formula for an abbreviated procedure for nullity of marriage cases supported by particularly strong arguments.

The article ends with remarks on the prospects for the development of judicial practice in such cases. Time will tell whether the Pope's ideas regarding the nullity of marriage can be fully implemented.

Key words: tribunal of bishops, nullity of marriage, abbreviated procedure, canon law reform